

**ИСТОРИОГРАФСКИЯТ РАЗКАЗ – СМИСЪЛ И СТОЙНОСТ.
ЗА ЕДНО ДОПЪЛНЕНИЕ
КЪМ „РАЗГОВОРНИК ГРЕКО-БОЛГАРСКИЙ...
СОБРАН И СОЧИНЕН ОТ ХРИСТАКИ П. ДУПНИЧАНИНА...“**

*Николеца Пътова
Институт за литература при БАН*

**THE HISTORIOGRAPHICAL TALE – SIGNIFICANCE
AND VALUE. REGARDING AN ADDITION
TO „RAZGOVORNIK GREKO-BOLGARSKIY...
SOBRAN I SOCHINEN OT HRISTAKI P. DUPNICHANINA...“**

*Nikoleta Patova
Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences*

The following text explores the significance of the author's message, which took shape after the addition of a story about Bulgarian history in a dictionary book. The initially paradoxical coupling of historiographical material with that of a dictionary is explained with the representative of the middle of the XIXth century shift in pathos from that which was enlightening to that which was national. The increasingly intensive processes of incorporating the European models developed in parallel with the emerging national awareness among the Bulgarian people. An example of how the two directions could be merged into one is the decision of teacher Hristaki Pavlovich to include a tale on Bulgarian history in the 1835 edition of „Razgovornik greko-bolgarskiy“.

Key words: „Razgovornik greko-bolgarskiy“, Hristaki Pavlovich, Bulgarian historiographical material, dictionary

„Разговорник греко-болгарский“ от 1835 г. е сред поредицата учебни книги, съставени от свищовския учител Христки Павлович. Разговорникът започва с „Предисловие“ и е допълнен със „Сокращенна българска история“. Преди него книжовникът издава „Аритметика или наука числителна разположена в три части и завършваща с един Месецослов Празничен“ (1833). В една година с „Разговорник

греко-болгарский“ излиза „Писменник общеполезен“. Това издание също не ограничава съдържанието си само със съобщеното в основното заглавие. Към него авторът „притуря“ „един ПUTEКАЗАТЕЛ за България“. В следващата година е приготвена и излиза от печат „Граматика словено-болгарска“ (1836), която става популярен учебник в българските училища и Павлович подготвя второто ѝ издание десетина години по-късно (1845). Освен че е автор на тези образци на българската учебникарска книжнина от първите години на нейното развитие в посока към светско образование, той е преводач през гръцки език на повестта „Изгубеное дете“ (1844) и на „Баснословие Синтипифилозофа...“ (1844 и 1854). Павлович е съставителят на първото печатно издание по „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски, известно с краткото заглавие „Царственик“ (1844).

От този бегъл преглед прави впечатление, че Хр. Павлович не съставя взаимоучителни таблици, каквато е новата учебникарска практика от средата на 30-те години на XIX век, а изготвя специализирана учебна литература – учебници, съответно по аритметика, граматика, писмовник и разговорник. В повечето случаи обаче той ги допълва с познавателен материал извън заявения основен предмет, по който се съставя всеки учебник. Явно е, че Хр. Павлович не се стреми да издава енциклопедични учебни книги като „Буквар с различни поучения“ на П. Берон или като „Славяноболгарское детоводство“ на Н. Бозвели и Ем. Васкидович. Павлович организира учебниците си около изучаването на един предмет, посочен ясно в поставените заглавия. Поднесенният материал понякога има нужда да бъде допълнен с друга информация, чрез която авторът упътва учениците как и защо да усвоят новото знание; предупреждава ги както за ползите, така и за трудностите то да бъде постигнато. Павлович съзнава, че възприемането на новото променя този, който го усвоява. Градивните промени за хората и за обществата са основната цел на познанието. Но силата му може да бъде използвана в различни посоки и авторът се чувства отговорен да насочи към най-правилната. Практиката показва множество примери, особено до средата на XIX в., когато гръцкият език и образование дават възможност за сближаване с гръцката култура и довеждат до гърчеенето на много българи. Въвеждащите думи в началото на „Разговорника“ са предупреждение към онези от сънародниците на автора, които могат лесно да бъдат провокирани от съприкосновението с чуждите влияния и да загърбят българските си корени.

Христаки Павлович преценява, че универсалното знание, още повече пък чуждото, какъвто е случаят с гръцко-българския разговор-

ник, предизвиква необходимостта да бъде придружено от българския глас. Контекстът на времето задава тази необходимост. Противоречието между „свое“ и „чуждо“ противостои на стремежа на обществото към модернизация. През XIX век това означава стремеж към Европа. Тя се възприема едновременно като копнеж и заплаха; привлича и предизвиква рефлекс на оттласкване. Раздвижването на обществото, на неговите желания, изисквания, критерии, съизмервания довежда до оценностяване по нов начин на родното.

Българският глас се „чува“ на два пъти в гръко-българския ръзговорник на Хр. Павлович – в страниците, предхождащи речника, и в разказаната накратко българска история, с която завършва книгата. Тези две части от разговорника биха могли да се възприемат като паратекстови спрямо основния речников текст. Д. Иванова разглежда мястото на паратекста като елемент, усъвършенстващ структурната организация на възрожденския текст (Иванова 1998: 140, 141), а Ив. Радев насочва наблюденията върху паратекстовите присъствия в основния текст като друга форма на диалог с читателя (Радев 1997: 163).¹ Когато „Разговорник греко-болгарский“ бъде погледнат като цялостен текст, а предисловието и добавената в края българска история се възприемат като поясняващи личната позиция на автора, ясно се разкриват смисловата и композиционната логика в книгата на Хр. Павлович. В предговора е подчертана практическата полза от усвояването на чуждия език. А добавеният в „Разговорника“ историографски разказ за българското минало изключва възможността усвояването на гръцкия език да бъде тълкувано като подтик за езикова асимилация спрямо българския. През периода на Възраждането историографският проект във всички жанрови разновидности е основополагащ за формирането на българската идентичност в нейните национални параметри. Ето защо разказът за българското минало намира обоснованото си място в най-разнородни съчинения от епохата.

Привличанията и опозициите между „своето“ и „чуждото“ застават в основата на националната ценностна система. Но това е специфика на процеса, а не на времето. Напреженията между „свое“ и „чуждо“ са своеобразно градиво за всяка новосъздаваща се група – от племето до нацията. Те са базата, на която се оформя една от най-ранните идеологизирани прояви на въобразяването на голяма група като национална, а именно – историографският разказ за нея. Съставянето на

---

¹ Вж. също Радев, Ив. Паратекстът и художествената творба през Възраждането. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993; както и Ракъовски, Цв. Паратекстът на литературната творба. София: Херон Прес, 1997.

обща история е сред първите изрази на самосъзнанието на общността. Историографският разказ се пише постоянно, редактира се, допълва се и се тълкува. За него има място в книги с най-различно съдържание и най-ярките му проявления не е задължително да се намират единствено по страниците на историографските съчинения. Трайният интерес към собственото минало възниква през Възраждането и запълва „травмиращите празноти в културната памет на българите“ (Станева 1996: 118). Историята притежава интегриращи функции и символна структура. Така историографският разказ намира постоянно място в училищните учебници, в литературата, в публицистичните текстове. Множество са възрожденските издания, чието съдържание илюстрира успоредяването на националния патос с просвещенския.

Класически пример в този смисъл е „Разговорник греко-болгарский за ония, които желаят Греческий язык да се научат, при когото и една кратка Болгарска история приложи се“. Това гласи описателното заглавие на разговорника. Книгата започва с предговор. Продължава с гръцките думи и изрази и с техните български преводи. Завършва с кратко хронологично проследяване на българската история от библейско време до настаняването на османските завоеватели по нашите земи. Без предговора, разясняващ логиката на това странно съчетание на учебно пособие за изучаване на чужд език с родна история, структурата на книгата би била озадачаваща. Във въвеждащите страници Хр. Павлович не само обяснява, но и категорично защитава решението си да оформи по този начин своя труд.

В предговора авторът споделя, че ограничава обема на разговорника по финансови причини – повечето страници биха оскъпили книгата. Оценява събраното в изданието като „добро“, което може да е от полза за „българското общество“. Отправя упрек към онези, които пазят богатствата за себе си, за „суетни вещи“, а в това време „сирота България лежи в темнота непросвещена“. Подчертава ползата от просвета, а особено практическата полезност от научаването на „този благороден язык греческий“. Хвали стремежа към овладяването му и порицава отродяването на мнозина българи, които, след като усвоят гръцкия, се стремят да забравят своя род и език. В предговора на Павлович зазвучават Паисиевото слово, патос и емоция.

Който успее же в тоя толку потребен язык и научи го совершенно, молим му се со слези да не унищожава своя род болгарский, именувающихся, каквото многу безумни прават, грек. Но защо да се наречеш грек, о безумние и несмысленне человеце? Защо са греците по-

славни ли от българете, за това ще речеш. Но ако те попитам отгде са греците по-славни, как ще ми отговориш? От учението.

(Леков, ред. 1992: 50)

В този пасаж откровено присъства Паисий. Въпреки явните, почти цитатни заемки цялостното звучене на предговора и на книгата на Павлович се различава от това на „История славянобългарска“. Тезата на свищовския учител е, че просветата би върнала миналото достойнство и слава на България. Би я направила славна, каквито са Русия и Сърбия в настоящето. Каквато впрочем е била в миналото и неговата родина. Познаването на родната история би доставило самочувствие и увереност в правото на неговия народ да се стреми и да пожелае да възроди славата си. Затова авторът прилага в края на разговорника „едно кратко сочинение сичкой болгарской истории“. Финалните слова в предговора са подчертано просвещенски. С тях Хр. Павлович призовава към учение на български език, „понеже сичката слава бива от учението, а учението тамо цавти, гдето се предава на свой язык“.

Тезата на Паисий настоява на знаенето на собствената история. Акцентът, който той поставя, не стои върху знанието изобщо. Познаването на собствената история би разкрило основанията за гордост на сънародниците му от принадлежността към българското. Авторът на „История славянобългарска“ никъде не отрича ползата от гръцкия език. Но за разлика от Павлович не апелира за усвояването му. Той има различна задача – да обоснове мотивите, с които българинът да преодолее „срама“ си; да възвърне народността си самочувствие; да се самоубеди в своето достойнство. Базата за противопоставяне на „своето“ с „чуждото“ при Паисий е сведена до опозицията „българско – гръцко“:

Но някои не обичат да знаят за своя български род, а се обръщат към чужда култура и чужд език и не се грижат за своя български език, но се учат да четат и говорят по гръцки и се срамуват да се нарекат българи. О, неразумни и юроде! Защо се срамуваш да се наречеш българин и не четеш и не говориш на своя език? Или българите не са имали царство и държава? Толкова години са царували и са били славни и прочути по цялата земя и много пъти са взимали данък от силни римляни и от мъдри гърци...

Но поради що ти, глупави човече, се срамуваш от своя род и се влачиш по чужд език? Но, рече, гърците са по-мъдри и по-културни, а българите са прости глупави и нямат изтънчени думи. Затова, казва, по-добре да се присъединим към гърците. Но виж неразумни, от гър-

ците има много народи по-мъдри и по-славни. Остава ли някой грък своя език и учение и род... По-добра е българската простота и незлобливост...

(Хилендарски 2012: 192, 193)

От мъдростта, от културността и от по-високия обществен статут не произтича задължително човечността, която авторът високо оценява и определя в текста си като „българската простота и незлобливост“. Паисий внушава, че основанията българите да преодолеят усещането си за малоценност не са единствено историографски. Убеждава, че освен дълбоко в миналото те се съдържат и в характера на неговия народ; че християнските ценности са му присъщи както силата и славата. Словото на Паисий и задачите на неговия книжовен труд надскочат просвещенския прагматизъм на Хр. Павлович. Очертават обаче параметрите, в които по-късно свищовският учител успява да преодолее наглед непримиримите противоречия между осъзнатата принадлежност към българското и ползите от гръцкото.

В предговора към „Разговорник греко-болгарский“ Павлович логически обосновава мястото на родната история в учебника по гръцки език, предназначен за българи. Нуждата от полезни знания не бива да бъде пренебрегвана само за да не се допуска печалната практика на отродяването. Както не е приемлив и вариантът на примиряване с отказа от българско самосъзнание в името на високата просвета. За да смекчи това противоречие, авторът на разговорника се уповава на Паисиевия подход към историята като емоционално регулиращ механизъм.

Свищовският учител преповтаря и прилага Паисиевата формула за акцентирането върху „род и език“ като национално стимулиращи елементи. Въпреки старанието, което авторът на „История славяно-българска“ полага за коректно събиране на необходимия му историографски материал, той и много от съмишлениците му демонстрират разбирането за историзма не като чист историографски интерес, а като култ към родното минало. В периода на Възраждането тази емоция към историята заема все по-голямо пространство в маниера на поднасянето ѝ от книжовниците и възприемането от читатели и слушатели. И макар разказът за миналото на народа му, който Павлович помещава в разговорника, да е максимално обран откъм коментари, преки внушения и подробности, самото решение да присъства в книгата, е плод на авторската убеденост, че знанието за древността на българския народ, за неговите владетели и държавни дела не допуска нито пагубно-

то чувство на срам от настоящето, нито желанието принадлежността към българското да бъде сменена с друга принадлежност към по-престижна общност.

Примесване на просвещенски патос с национален се разчита и в позицията, че знаенето на собствената история е елемент на грамотността. Грамотността включва доброто владение на родния език. А практичността изисква овладяване и на полезен чужд език заради по-големите възможности за делови и културни контакти. Така в контекста на „Разговорника“ може да бъде приложено и разбрано посланието на Паисий за доминиращата важност на „род и език“. Тази словесна формула само в „Предисловие към ония, които желаят да прочетат и чуят написаното в тая история“ авторът на „История славянобългарска“ повтаря 12 пъти, като неколккратно я редува с „род и отечество“ или други нейни производни.

Христаки Павлович в пълен синхрон с позицията на Паисий Хилендарски допълва с нов смисъл историографския разказ за българското минало. Негово лично идеологическо и педагогическо постижение е, че успява да синхронизира трите компонента от „Разговорника“ – гръцки език, български език и българска история. Те взаимно се допълват и получават балансирано присъствие в учебника на свищовския учител. Структурната организация на книгата я оформя като логична цялостна структура и преоценява изпъкващата на пръв поглед несъвместимост на речниковата с историографската част. Композиционната специфика на „Разговорник греко-болгарский“ следва логиката на авторовото послание. Изложените в предговора намерения са осъществени в съставеното от Хр. Павлович учебно пособие. Акцентите, поставени от автора във въвеждащите думи, доказват, че подредбата на отделните части в книгата не е механична. С необичайното наглед съдържание на разговорника, което съчетава речников с историографски материал, възрожденският педагог успешно допълва патриотичните с педагогическите цели, които следва в своя труд.

ЛИТЕРАТУРА

Дупничанина 1835: Дупничанина, Хр. *Разговорник греко-болгарский за ония, които желаят Греческий язык да се научат, при когото и една кратка Болгарска история приложи се.* [Dupnichanina, Hr. Razgovornik greko-bolgarskiy za oniya, koito zhelayat Grecheskiy yazik da se nauchat, pri kogoto i edna kratka Bolgarska istoriya prilozhi se.] Собран и сочинен от Христаки П. Дупничанина, Учителя в

Словено-Елинското в Свищов училище, който сега първо на свет издава го. Предстоявал и исправял шура негов Яков Илиевич, в Белград, у Княжеско-Сербской Типографии, 1835.

Иванова 1998: Иванова, Д. *Езиковите въпроси в българския периодичен печат през Възраждането*. [Ivanova, D. *Ezikovite vaprosi v balgarskiya periodichen pechat prez Vazrazhdaneto.*] Пловдив: Маркос 2001, 1998.

Леков 1992: Павлович, Хр. Родолубивий и благоразумний народе българский. [Pavlovich, Hr. *Rodolyubiviy i blagorazumniy narode balgarskiy.*] *Възрожденски предговори*. Книга първа. Събрал и наредил Дочо Леков. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.

Радев 1993: Радев, Ив. *Паратекстът и художествената творба през Възраждането*. [Radev, Iv. *Paratekstat i hudozhestvenata tvorba prez Vazrazhdaneto.*] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.

Радев 1997: Радев, Ив. *История на българската литература през Възраждането*. [Radev, Iv. *Istoriya na balgarskata literatura prez Vazrazhdaneto.*] Велико Търново: Абагар, 1997.

Ракъовски 1997: Ракъовски, Цв. *Паратекстът на литературната творба*. [Rakuyovski, Tsv. *Paratekstat na literaturnata tvorba.*] София: Херон Прес, 1997.

Станева 1996: Станева, К. *Апология на българското. Творчеството на Георги Раковски*. [Staneva, K. *Apologiya na balgarskoto. Tvorchestvoto na Georgi Rakovski.*] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1996.

Хилендарски 2012: Хилендарски, П. *История славянобългарска. Зографска чернова, 1762*. [Hilendarski P. *Istoriya slavyanobalgarska. Zografaska chernova, 1762.*] „Български бестселър – национален музей на българската книга и полиграфия“. Факсимилно издание, 2012.